شب چله یا جشن آتش در ایران

در ایران باستان احترام خاصی به آتش می‌گذاشتند و در چنین شبی، آتش روشن می‌کردند، گرد آن جمع می‌شدند و شادی و پایکوبی می‌کردند به همین دلیل هم برخی معتقدند که شب یلدا، جشن آتش است.

علت توجه به آتش در گذشته این بود که به عقیده مردم، از آنجا که شب پر از سکوت و تاریکی مطلق بود و دزدی‌ها و کشتارها در آن زمان انجام می‌شد، لذا اهریمن به وجود آورنده آن بود. به همین منظور ایرانیان با روشن کردن آتش و روشنایی بخشیدن به خانه‌ها این شب را بی‌آزار به صبح می‌رساندند تا از گزند جادوگران، نیروی اورمزدی، پریان و دیوان در امان باشند.

مردم قدیم بر این باور بودند، در مکانی که آتش روشن شود، نیروهای شر نمی‌توانند به آنجا راه یابند و به همین خاطر یک نفر که نام آتروپات به او داده بودند را مسئول روشن نگه داشتن آتش می‌کردند. جالب است بدانید هنوز هم که هنوز است، برخی اقوام مجالس شبانه خود را با نام آتشان خطاب می‌کنند.

این جشن نشان‌دهنده آن است که ایرانیان پیش از هزاران سال قبل به حرکت خورشید پی برده بودند، بنابراین در شب چله در انتظار خورشید می‌ماندند تا در مقابل تاریکی پیروز میدان شود و تا صبح بیدار می‌ماندند.

شب برای دور هم نشینی

ی ایرانی را برای
های امروزی
می‌کند

تمدن چینی و امدار آیین مهر

در کنار مسیحیان، برخی کشورهای دیگر هم طولانی‌ترین شب و البته کوتاه‌ترین روز سال را با مراسمی خاص جشن می‌گیرند. «جشنواره خورشید» در پرو، «اولین قدم» در اسکاتلند، «طناب پیچ کردن خورشید!» در بولیوی، فستیوال شادی در باهاماس، غرب آفریقا، جامائیکا و بخش‌هایی از کارولینا و ویرجینیا، «دونگ‌ژی» در چین، ژاپن، کره‌ای، فیلیپین، تایلند و ویتنام و... از جمله این مراسم هستند. جشن دونگ‌ژی که یکی از مهم‌ترین جشنواره‌های حوزه تمدنی آسیای شرقی است نیز برگرفته از آیین هشت‌ساله مهر است که توسط چینی‌ها، در دوره انقلاب زمستانی در ۲۲ دسامبر یا حدود آن (طبق زمان شرق آسیا) جشن گرفته می‌شود. جشن بر آن است که روزهایی با ساعات روشنایی بیشتر و در نتیجه افزایش انرژی مثبت در جریان خواهد بود. ریشه‌های این جشن، فلسفه تعادل و هماهنگی (یین و یانگ) را در غرب آسیا شکل داده است.

شب خاطره‌های قدیمی

یکی از جذاب‌ترین قسمت‌های چله که امروزه رو به فراموش شدن می‌رود مَتل‌گویی است که به نوعی شعرخوانی و داستان‌خوانی اطلاق می‌شود. این رسم در قدیم در شب‌های بسیاری از جمله چله برگزار می‌شده و در طی آن مسن‌ترها قصه‌ها و روایاتی را برای دیگران تعریف می‌کردند یا شعرهایی را می‌خواندند. آنها داستان‌های واقعی از زندگی خود را نیز روایت می‌کردند و تجربه‌های‌شان را در اختیار حاضران می‌گذاشتند. شرح داستان‌های فولک و افسانه‌های شگفت‌انگیز ایرانی از دیگر برنامه‌های ثابت این شب بود. قصه‌هایی که نسل به نسل و سینه به سینه منتقل شده بود و در دل خود «تجربه زیسته» آن منطقه اعم از تعامل آنها با طبیعت بومی، نیازها، مشکلات و چه بسا راه‌حل‌ها یا راه‌های سازگاری با مسائل مبتلابه مردمان در آن اقلیم را مستتر داشت و به عبارتی بهتر، بخشی از دانش و تجربیات از طریق همین قصه‌ها، افسانه‌ها و شعرهای عامیانه منتقل می‌شد.

شبی به یادماندنی که باید الگو شود

از آنچه گفته شد، چله در وهله اول از رسوم بسیار جذاب و مملو از نمادها و آموزش‌هاست که با محوریت و میدان‌داری پیرها برگزار می‌شود. لذا فرهنگ احترام به عنوان یکی از اصلی‌ترین نمودهای فرهنگی ایرانی اولین کارکردی است که در شب چله نمود می‌یابد. در برگزاری چله، همان‌گونه که در تعریف مفهومی این شب در یونسکو مطرح شده، کودکان به عنوان مجریان آینده و زنان محور زندگی و خانواده و بسترساز، گردهم آمدن اقوام و دوستان مطرح هستند. بزرگ‌ترهای فامیل به عنوان حاملان فعلی و ناقلان این جشن آیینی شناخته می‌شوند. در جریان برگزاری بخش‌های مختلف چله، ارزش‌هایی چون هویت فرهنگی، توجه به طبیعت و گاهشماری سنتی، ارج نهادن به جایگاه مهم زنان و کودکان در خانواده، آشتی، دوستی، مهمان‌نوازی و آشنایی با محترم شمردن بیان‌های گوناگون فرهنگی مورد توجه قرار می‌گیرند و به نسل آینده منتقل می‌شوند. در حقیقت چله فرصتی برای بازتعریف هویت ایرانی است. بانگاهی بر این رسم ماندگار، که از دل آیین مهر ایرانی-میترائیسم -بیرون زده، در طول دوران حیات، گستره‌ای وسیع از اروپا تا آمریکا را در نوردیده و پایه بسیار از مناسبات شده، می‌توان به جایگاه فرهنگی ایرانی و نقش تاثیرگذاری که بر سایر فرهنگ‌ها داشته و دارد پی برد. این جایگاه فرصت مناسبی را برای شناخت خود، جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنیم و از همه مهم‌تر هویت‌آفرینی است.

گستردگی آیین چله از شرق دور تا غرب

پس از آن‌که کنستانتین امپراتور روم، آیین مسیحیت را به عنوان کیش رسمی امپراتوری خود اعلام کرد، مخالفت با آیین مهر شروع شد اما این کیش جدید نتوانست حتی با حمایت امپراتوری روم شرقی بر نفوذ ۴۰۰ ساله آیین مهر خاتمه دهد و در نهایت کوشید به جای جنگیدن با این کیش، با آن به تعامل و همزیستی روی آورد. به همین منظور به جای تدوین سالروزها و سنت‌های جدید، کوشید همان سالروزها و سنت‌های شناخته‌شده و آشنای مهرپرستی را به مسیحیت منتقل کند که معروف‌ترین آنها تعیین روز تولد عیسی مسیح در ۲۵ دسامبر است. این همان روزی است که از صدها سال پیش از آن به عنوان روز تولد مهر (خورشید) در امپراتوری روم شرقی جشن گرفته می‌شد. ذبیح بهروز در کتاب «تقویم و تاریخ در ایران» در این ارتباط می‌گوید: «امپراتور کنستانتین و کلیسا در غرب و شاهان ساسانی و موبدان زرتشتی در ایران همت کردند تا نام آیین مهر را از صفحه روزگار حذف کنند. پس یادمان‌ها و آثار وی را تخریب کردند و آنچه را که نمی‌شد محو کرد به نام دیگری جلوه دادند. حتی روز زایش مهر را روز زایش عیسی قرار دادند». لذا دلیل این‌که امروز بابانوئل با لباس و کلاه موبدان ظاهر می‌شود و همچنین برپا داشتن درخت سرو و ستاره بالای آن در ایام کریسمس، همگی یادگار و یادمان و یادآور آیین مهر است که زاده انتقال فرهنگی ایران به غرب است.

مدرنیته و خالی کردن سفره چله از شاهنامه

یکی دیگر از رسومات جدانشدنی چله، شاهنامه‌خوانی است. به این صورت که چند خانواده دور هم جمع شده و کسانی که شاهنامه را از حفظ بودند، شروع به خواندن اشعار شاهنامه کرده و صحنه‌های بکر و زیبای شاهنامه را به تصویر می‌کشیدند. در بین داستان‌های شاهنامه، داستان نبرد رستم با دیو سپید، داستان زاده شدن رستم، نبرد رستم و اسفندیار و نبرد رستم و سهراب که به سهراب‌کُشی معروف بود که با غیرت ملی و ایرانی همراه است، طرفداران بیشتری داشت. گاهی نیز شب چله آغازی برای شاهنامه‌خوانی‌ها و شب‌نشینی‌های زمستانی به شمار می‌آمد؛ روایت شاهنامه با داستان کیومرث که نخستین داستان شاهنامه است آغاز می‌شد و در دیگر شب‌های بلند زمستان که معمولا افراد خانواده برای شب‌نشینی دور هم جمع می‌شدند، ادامه می‌یافت. نکته قابل تامل این‌که جای فرهنگ شاهنامه‌خوانی که روزگاری سینه به سینه و بیت به بیت به نسل‌های مختلف منتقل می‌شد و همه گروه‌های سنی با دل و جان گوش به این اشعار می‌سپردند امروز در بسیاری از خانه‌ها خالی است. دکتر اسماعیل آذر درباره علت خالی شدن سفر چله، از شاهنامه معتقد است: «به نظر من دو دلیل دارد اول آن‌که برای خواندن شاهنامه باید هم دانش خاص حماسی را داشته باشید و هم پشتوانه‌هایی حماسی و دانایی خوانش شاهنامه را داشت. از طرفی دیگر برخلاف غزل، شما اگر بخواهید یک داستان از شاهنامه بخوانید حداقل ۲۰ تا ۳۰ دقیقه زمان می‌برد و مردم امروز حوصله شنیدن ندارند. علت هم آن است که مدرنیته مردم را کم حوصله کرد. به عبارتی شما نمی‌توانید یک چیز را زیاد گوش بدهید، مدرنیته ما را به این وضع عادت داده است.» وی افزود: «به نظرم مردم در این شب می‌توانند داستان‌های اصلی شاهنامه مثل داستان جمشید و فرزندانش را که بسیار پرحلاوت هستند، یا دو شاهکار دراماتیک این اثر یعنی رستم و اسفندیار، رستم و سهراب یا ماجرای فرود که بسیار زیبا هستند، بازخوانی کنند. ما در این اثر حتی در جنگ‌ها هم جوانمردی را می‌آموزیم. مثلا وقتی رستم به جنگ دیو سفید می‌رود، دیو خواب است اما رستم در خواب او را نمی‌کشد و معتقد است رسم جوانمردی نیست. او را بیدار می‌کند و بعد با او می‌جنگد.» دکتر آذر با اشاره به اهمیت وجود شاهنامه در میان خانواده‌ها، گفت: «جوامع بیش از هر چیز به اخلاق نیازمند هستند. همان چیزی که ژاپن با بهره‌گیری از آن توانست بعد از جنگ جهانی دوم به سمت پیشرفت برود. اخلاق است که می‌تواند ما را به تعالی برساند و به جلو ببرد. شاهنامه تمام اخلاق است. شما در شاهنامه حرف زشت نمی‌بینید و فقط در یک جا فردوسی عصبانی است و اگر کسی داستان را نداند برایش خوشایند نباشد و آن زمانی است که سودابه را به خاطر خیانتی که کرده، بد صحبت می‌کند. در بقیه جاهای شاهنامه تمام سخن فردوسی پر از ارزش‌های اخلاقی است.»

برای خواندن متن کامل کیوآرکد را اسکن کنید

جام جم
فرهنگ
CULTURE
۹
چهارشنبه ۳۰ آذر ۱۴۰۱ شماره ۶۳۸۷

جذاب‌ترین رسوم شب چله که نباید فراموش کرد

جشن چله در شبی که فقط یک دقیقه طولانی‌تر از دیگر شب‌های سال است، برای ایرانیان از دیرباز با اهمیت بوده و به میزان اقوام و فرهنگ‌ها، مراسم متفاوتی در کشور برگزار می‌شود. در این مجال به تعدادی از جذاب‌ترین رسوم این شب اشاره می‌کنیم.

کوراوغلوخوانی در آذربایجان

کوراوغلو، قهرمان حماسی آذربایجانی‌هاست و مراسم کوراوغلوخوانی از رسوم ثابت مردم این دیار در قدیم محسوب می‌شد. فردی معمولا از ریش سفیدها یا پدربزرگ و مادربزرگ، قصه‌های کوراوغلو را روایت می‌کرد و بقیه شنونده بودند.

شال‌اندازی در قزوین

در این رسم، اگر پسر جوانی دختری را نشان کرده باشد در شب چله شالش را از سقف پشت‌بام خانه آن دختر از «درجی سران» یا «باجه» خانه آویزان می‌کند و اگر خانواده دختر تمایل داشته باشند دخترشان را به این پسر جوان بدهند به آن شال، هدیه‌ای مثل جوراب می‌بندند و داخل جوراب یک مشت نخود و کشمش هم می‌ریزند.

«شه وی چله» در کردستان

از قدیم کردها رسم داشتند شب چله با نان سنگک و دلمه میزبان مهمانان شوند. نکته جالب این بود در هر محله‌ای اگر خانواده‌هایی بودند که استطاعت مالی مناسبی برای برگزاری این مراسم نداشتند، از طرف دیگران برای‌شان شام برده می‌شود.

سرحمومی در خراسان

«سرحمومی» یکی از مراسم خاص خراسانیان بود. خانواده‌ها مراسم ازدواج جوانان خود را به‌گونه‌ای تنظیم می‌کردند که فردای این شب یعنی «خورروز»، آنان به خانه بخت بروند. بر این اساس عروس و داماد در این شب به حمام برده می‌شدند و آیین حنابندان برای عروس و کیسه‌کشی برای داماد در فضایی شاد انجام می‌شد.

«شو اول قاره» در لرستان

انداختن شال یا چادر از پشت‌بام همسایه برای گرفتن آجیل و میوه و خواندن شعرهایی به مناسبت این شب به زبان لری از رسوم این مردم نازنین است. آنان هنگام انداختن شال یا چادر از بالای پشت‌بام خانه همسایه می‌خواندند: امشو اول قاره، خیر دهونت بواره / نون و پنیر و شیره / کیخا هونت نمیره / چی به علی کوشکه بیاره. صاحبخانه هم کمی آجیل مخصوص یلدا، گندم برشته، میوه فصل و شیرینی در شال می‌گذاشت.

کاسه بهره در کهگیلویه و بویراحمد

رسم زیبای استان کهگیلویه و بویر احمد، «کاسه بهره» است. در این شب مرسوم است مردم غذایی را که برای خود تهیه کرده‌اند، به همسایه‌های مستمند و نیازمند بدهند و با سنت زیبای کاسه بهره سعی در سهیم کردن همسایه‌ها در سفره ساده اما پر از صفا و صمیمیت خود دارند.

مردم کرمان در انتظار قارون

مردم کرمان هم شب یلدا را تا سحر انتظار می‌کشند تا از قارون افسانه‌ای استقبال کنند. آنها باور دارند قارون در لباس هیزم‌شکن برای خانواده‌های فقیر تکه‌های چوب می‌آورد. این چوب‌ها به طلا تبدیل می‌شود و برای آن خانواده، ثروت و برکت به همراه می‌آورد.

شام محبت در همدان

در گذشته به شام ویژه شب یلدا که معمولا «کله پاچه» بود «شام محبت» می‌گفتند. علت نام‌گذاری هم این بود که اگر بین دو خانواده در این شب اختلافی بود، بزرگان فامیل آن دو خانواده را به خانه خود دعوت می‌کردند و با خوردن شام محبت، صلح و صفا برقرار می‌شد.

فراخوان «مسابقه ملی عکس یلدا»

در آستانه فرارسیدن شب یلدا، مرکز هنرهای تجسمی معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر و همراهی هنرمندان عکاس، به منظور تاکید بر اهمیت آیین‌ها و سنت‌های ایرانی، تقویت اجتماعات خانوادگی و ایجاد بستری مناسب برای شناسایی و بروز استعدادهای هنری نوظهور در هنر عکاسی، «مسابقه ملی عکس یلدا» را برگزار می‌کند. این مسابقه ملی با هدف نیل به نگاهی نو در عکاسی از آیین یلدا، تشویق عکاسان به تمرکز حول موضوعاتی نظیر خانواده و یلدا، اجتماعات خانوادگی در آیین‌ها، سنت‌های ایرانی و شناسایی استعدادهای هنری نوظهور و ایجاد بستری برای بروز خلاقیت در هنر عکاسی برگزار می‌شود و یلدا، خانواده و دید و بازدیدهای یلدایی، آیین‌ها و سنت‌های یلدا در میان اقوام ایرانی و سفره‌های یلدا موضوعات آن هستند. علاقه‌مندان از یکم تا دهم دی می‌توانند آثار خود را به تهران، خیابان کارگر شمالی، بالاتر از بلوار کشاورز، خیابان صدوقی، پلاک ۱۷ ارسال کنند.

نخستین جشنواره «یلدای جهانی»

نخستین جشنواره فیلم و عکس یلدا به‌مناسبت نخستین سال ثبت جهانی یلدا در یونسکو برگزار می‌شود. این جشنواره ویژه ایرانیان سراسر دنیا، به همت معاونت فرهنگی اداره‌کل روابط عمومی و اطلاع‌رسانی وزارت میراث‌فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی برگزار می‌شود.

بنابر این گزارش، جشنواره یلدای جهانی همزمان در ایران و خارج از کشور برپا خواهد شد. در برگزاری این جشنواره در خارج از ایران، بیش از ۸۰ رایزن فرهنگی در سراسر دنیا همکاری دارند. همچنین در برپایی نخستین جشنواره «یلدای جهانی»، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، سازمان زیباسازی شهرداری تهران، متروی تهران و پلتفرم تلوبیون در برگزاری نخستین جشنواره جهانی یلدا مشارکت دارند. علاقه‌مندان می‌توانند با تهیه فیلم و عکس از سفره شب یلدای خود در این جشنواره شرکت کنند. مهلت ارسال آثار به این جشنواره تا پایان روز جمعه دوم دی‌ماه ۱۴۰۱ است. ایرانیان سراسر دنیا می‌توانند فیلم و عکس خود را از طریق پیام‌رسان‌های مختلف به شماره ۰۹۳۷۶۱۶۱۲۸۴ ارسال کنند. در پایان به برگزیدگان جشنواره جوایز نفیسی اهدا خواهد شد.

یلدا در مکتب نگارگری تهران

هادی تجویدی، احیاکننده هنر نگارگری ایرانی که او را حلقه اتصال نگارگری سنتی و معاصر و پایه‌گذار مکتب نگارگری تهران می‌شناسند، از نامدارترین هنرمندانی است که در نگاره‌های خود توجه خاصی به آیین‌های ایرانی داشت. تجویدی در نگاره مجلس شاهنامه، آیین دورهمی شب یلدا را در این اثر ترسیم کرده، که یکی از معدود مینیاتورها با موضوع شب یلداست. تجویدی با اضافه‌کردن پرسپکتیو به مینیاتور سبب تحول در چهره‌پردازی و صورت‌سازی نگارگری ایرانی شد و با ایجاد سایه‌روشن در گونه‌ها به نوعی واقعگرایی در چهره‌سازی دست‌یافت. علاوه بر این، او چهره‌ها را کاملا ایرانی و امروزی کرد و به همین جهت در مینیاتورهای تجویدی چهره‌ها مصنوعی و تکراری نیستند. تمامی این ویژگی‌های آثار تجویدی در نگاره مجلس شاهنامه نیز هویداست.